

MUTABOR

*Az ELTE Egyetemi Könyvtárának, ahol 1983-tól 2013-ig,
harminc éven át a Mátrai-paddás volt a műtermem*

Mandelli Dávid, a párizsi magyar Diogenész és a romantikus könyvtárosok

„A kalifa, aki örömet tartott könyvtárában régi kéziratokat, még ha nem is tudta elolvasni őket, megvásárolta az iratot és a szelencét, és útjára bocsátotta a kalmárt. Úgy vélte azonban, hogy mégiscsak szeretné megtudni, mit tartalmaz az írás, és megkérdezte a vezírt, nem ismer-e valakit, aki meg tudná fejteni. »Legkegyelmesebb uram és parancsolóm« – válaszolta a nagyvezír –, »a nagymecset mellett lakik egy ember, Tudós Szelim a neve, és ért minden nyelven, hívasd el, talán ő ismeri ezeket a rejtélyes vonásokat.«

Tudós Szelimet egy-kettőre elő is teremtették. »Szelim« – mondta neki a kalifa –, »azt mondják rólad, nagy tudós vagy; kukkants csak bele ebbe az írásba, el tudod-e olvasni? Ha el tudod olvasni, egy rend új ünneplő ruhát kapsz tőlem, ha nem, akkor tizenkét pofont kapsz és huszonötöt a talpadra, mert akkor hiába neveznek téged Tudós Szelimnek.« Szelim meghajolt, és szólt: »Legyen meg az akaratom uram!« Aztán sokáig nézegette az írást, majd hirtelen felkiáltott: »Ez latinul van, uram, vagy akasszanak fel!« »Hát ha latinul van, mondd meg, mi áll benne!« – parancsolta a kalifa.

Szelim nekilátott a fordításnak: »Ember, aki ezt megtalálod, adj hálát Allahnak kegyelméért! Aki a szelencében levő porból szippant, és azt mondja: 'Mutabor'¹ – az bármilyen állattá változhat, és megéri az állatok nyelvét is. Ha azután vissza akar térni emberi alakjába, hajoljon meg háromszor kelet felé, és mondja ki újra azt a szót; óvakodj azonban, nehogy elnevesd magad, ha már átváltoztál, mert akkor emlékezetedből egészen kihullik a varázsszó, és állat maradsz.«²

*

Wilhelm Hauff *Gólyakalifa*³ című varázslómeséjének elején szerepel e pár sor. A mese végén a drogkereskedő varázslók megbűnhődnek – gólyaként vasketrecbe zárják, illetve felakasztják őket. Hosszú nyak. Egy Dugonics András által az akasztásról feljegyzett, kegyetlen mondás szerint: „– Hosszú bötűt csináltak belőlük...”

A romantikus német meseíró Hauff alig huszonöt esztendőit élt, az európai *Ezeregy-éjszaka*-divat idején írta meséit – többségük 1826-, '27-, illetve '28-ban, Mary Shelley *Utolsó ember* című regényének londoni megjelenésével egy időben látott napvilágot a német *Mesealmanach*-ban.⁴

¹ E szó röviden azt jelenti: *átváltozom*. Csak éppen kimondatlanul rejti magában a jövő időt, miként a magyar nyelvben is szokás. Nem most *változom* át, hanem *majd átváltozom*. Ráadásul ez a paszszív alak, tehát nem is magamtól változom.

² Wilhelm Hauff, *Mesék*, Corvina, Budapest, 1957. *Gólyakalifa* ford.: Szinnai Tivadar. Szinnai fordításának 1988-ban, Bukarestben, a Kritérionnál megjelent kiadásában tovább enyhül a helyzet: hiányzik az összes pofon, pofleves – zwölf Backenstreiche –, csak a huszonöt marad a talpra.

³ *Die Geschichte von Kalif Storch*.

⁴ *Märchen-Almanach auf das Jahr 1826*

A sors úgy alakította, hogy tudós Szelim nem maradt csupán mese: vagy húsz évvel Hauff előtt valóban megszületett, és majdnem tíz évvel túl is élte őt. Párizsban lakott, igaz, nem a mecset mellett, hanem a Pavillon de l’Arsenal tőszomszédságában. Lelkesült túlzással úgy mondják, majdnem a világ minden nyelvén beszélt, és ezekből valami saját, többnemzetiségű nyelvet alkotott magának. Mindez elég angyalinak tűnik.

Éppen, mint a bölcsődések. A hiszékeny felnőttek úgy vélik, a kicsik még nem ismerik a szavakat, ám ők egymáshoz dugják buksijukat és saját nyelvükön társalognak – a gyermektudomány ezt *hottentottának* nevezi.

A nyelveknél kissé elidőzöm. Danilo Kiš *Borisz Davidovics síremléke* című regénye a következő sorokkal kezdődik:

„Az alább következő, kétségek és habozások közt születő történetnek csupán az a *baja* (vannak, akik ezt szerencsének mondanák), hogy igaz: tisztességes emberek és szavahihető tanúk keze jegyezte fel. De ahhoz, hogy a szerző megálmodta módon legyen igaz, románul, magyarul, ukránul vagy jiddisül kellene elbeszélni; vagy alkalmasint, mindezeknek a nyelveknek a keverékén. Akkor, az esetnek meg a zavaros, mélyen tudat alatti történéseknek a logikájából következően, egy-egy orosz szó is az elbeszélő eszébe villanna, hol olyan gyengéd, mint amilyen a *teljatina*, hol pedig olyan kemény, mint a *kindzsál*. Ha tehát az elbeszélő fel tudná eleveníteni a babiloni zűrzavar egyébként leírhatatlan és rémületes óráit, Hana Kryzewska felváltva románul, lengyelül, ukránul elhangzott alázatos könyörgését és iszonyú rimázkodását hallanánk (mintha a lány halálának kérdése csupán egy nagy és végzetes félreértés következményeként merülne fel), hogy aztán a haldoklás görcsében és a végső elnyugvásban halotti imáját mormolja héberül, a keletkezés és a halál nyelvén. (...) Reb Mendel, akinél Miksa segédként dolgozott, nem hisz a szemének. Felteszi az okulárét, gyufát vesz elő, s azt mondja jiddisül: »No csak, no csak, próbálja meg még egyszer, Herr Mixat.«⁵

Több okból idéztem ezt a szöveget. Danilo Kiš apja zsidó származású magyar volt, édesanyja montenegrói, Kiš jól beszélt magyarul, járt is Magyarországon – szeretik is errefelé, akik ilyesmire hajlamosak. E regénye, mint láttuk, az univerzális nyelv témáját is érinti – épp erről írta az Egyesült Európa közös könyvkiadási programjának egyik első könyvét Umberto Eco professzor is nemrégiben.⁶

Kiš könyvében ráadásul feltűnik egy Mendel nevű hős – és így nevezik jelen dolgozatunk főszereplőjét is, bár őt ezenkívül még Mandelnek, Mentellinek, Mandellónak, illetve Mendellinek is hívták. Ráadásul életrajzírói tanúsága szerint ő is alkotott egy kortársai számára varázslatosnak tűnő univerzális nyelvet.

Mandellinek hívták, vagy akárhogy, mindenesetre a világ sok tájáról a csodájára jártak, így nem meglepő, hogy meglátogatták a kíváncsi angol utazók is, és egyikük cikket írt róla egy otthoni havilapba. E cikket – mint honi tárgyút – franciára fordította egy párizsi lap, mely az angol újságokat szokta szemlélteni.

⁵ Danilo Kiš, *Borisz Davidovics síremléke (Hét fejezet egy közös történetből)*, Maecénás Könyvkiadó, Budapest, 1990. ford.: Borbély János. (E kis kötetet Csaba bácsitól, a boltjában állandóan olvasgató, Köztársaság téri régiségkereskedőtől kaptam kölcsön „– Mondd csak, hogy ócskás. Kérsz egy kávé? Nesz. De a csontnyelű ezüstkanállal.”)

⁶ Umberto Eco, *A tökéletes nyelv keresése*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998. Fordította Gál Judit és Kelemen János. (E könyv 148–150. lapjain, az egyiptomi hieroglifikus ábécé betűjeként, feltűnik a gólya.)

A párizsi lapban aztán meglelte Mandellit egy magyar utazó, ő meg magyar tárgyúnak ítélte hősünk történetét, magyar nyelvre fordítván a mesét, és egy hazai havilapban megjelentette azt. Így Tudós Szelim iránt immár magyar igény is mutatkozott.⁷

Éppen Wilhelm Hauff halálának évében, az 1827. esztendőben – tehát tíz évvel Mandelli halála előtt – Magyarországon is újságcikk jelent meg Mandelli Dávidról: a *Tudományos Gyűjteménynek*,⁸ az ország maga korában leghíresebb havi folyóiratának az évi XI. kötete egy értekezéssel indult, melynek címe: *Magyar Diogenes Párizsban*.⁹

„A mióta Párisban lakom, már többször hallám azt a’ kérdést, hogy esmerem-e híres, neves hazámfiát, a’ tudós Mandelyt? – Felette különös embernek mondották, de mostani szálását senki se tudta. Minapában Revue-Britannique nevű Frantzia folyó-írásban (Mai. 1827.) e’ következő tudósítást olvastam, melly a’ New Monthly Magazineból nagyon kivonva:

‘Egy tudós Magyarnak élete Párisban’

‘–Egy fából épült kerti-házhoz jöttünk, (mond egy Anglus utazó), mellynek egyik oldala egy szomszéd épülethez nagyon támasztva; általmérője lehet vagy hét lábnyi. Ezt a kis hajlékot a’ ház’ tulajdonosa ingyen engedte által Mentelli Urnak; (az Anglus így írja a’ nevet). A’ társam kotzogatott s beléptünk a’ börtönszobába. Mi hárman alig találtunk helyet a’ szűk kunyhóban. Jobb kéz felől egy fehér fa-láda állott a’ szobának tsak nem egész szélében. A’ Philosophus egy deszkán ült ‘s lábát a’ ládában tartotta, mellyben egy ótska gyapjú-takaró feküdt. A’ háta annak a’ háznak falához volt támasztva, mellyhez a’ kerti-ház hozzá van építve. Ó előtte valami kis asztal állott a’ ládán, ‘s azon egy író-kő-táblát láttunk, mellyen ő theorémáit ‘s megfajtéseit irdogálja. – Az időnek mostohasága az üveg-ablakot és a’ deszka-falat nagyon megrongálta; a’ Philosophus az ilyen lyukakra és hasadékokra holmi papiros darabokat ragasztott, mellyeken a’ legtsinosabb görög és arab írás látszott. – A’ láda mellett balra egy régi kar-szék állott, mellynek kar-fája, valamint a’ szobának nagyobb része, mindenféle nagyságú könyvekkel volt elborítva, a nagy folio daraboktól fogva egészen a’ parányi kis 18-tzad rétig, melly Blæu sajtója alól ki-jött.¹⁰ Ezt a’ kar-széket hajdanában Fesch Cardinális¹¹ adta volt Mentellinek. – Egy

⁷ Igényeiket hősünk pozsonyi születésére alapozva a tót atyafiak is beálltak nemrég Mandelli Dávid igénylőinek sorába, a világhálón egy szlovák nyelvű, rövid és hibás – Tessedik Sámuel és Ferencet összekeverő – cikk szólal fel a szlovák remeteigények képviseletében.

⁸ E folyóírás fájdalomból tartott fájdalomba – 1817. évi, első évfolyamában az ifjú Kölcsey támadt lapjain a gyermek-gyanútlan Berzsenyire, 1841. évi utolsó folyamában pedig már Kossuth Lajos írt keserű levelet Széchenyi „gróf úrnak”.

⁹ Mandelli élete felkeltette Ráth-Végh István érdeklődését is, *A könyv komédiája* című könyvének egy cikkében áttekinti a Mandelli életéről írt főbb beszámolókat, és ezek egy részét idézi. Magam a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain és Szemere Bertalan útikönyvében leltem Mandellire. Ráth-Végh a *Wurzbach-féle* életrajzi lexikon XVI. kötetének adatait ismerteti, majd a *Revue Britannique* 1827. májusi számát, megemlíti Tessedik Ferenc cikkét – kivonatolja, de nem idézi, mert Tóth Béla már közölte a szöveget a *Magyar Ritkaságok* című kötetében –, idézi viszont Nodier Mandelli halálára írt emlékbeszédét a *Regelő* című régi magyar folyóirat fordításának alapján.

¹⁰ A tudós könyvtárának épp ilyen, festői leírására lelünk a később Nodier-val kapcsolatban idézett amerikai leírásban.

¹¹ Joseph Fesch (1763–1839) Napóleon félig svájci származású, korzikai nagybátyja volt, előbb lyoni érsek, majd 1803-tól kardinális. Napóleon hatalomra jutása után annak római követje VII. Pius pápánál a császárrá koronázás ügyében. Élete utolsó éveit mesés gazdagságban, műgyűjteménye közt élte le Rómában.

darab czín, melly edény formára vólt öszve hajtva, vas-dróton az asztal felett füg-gött 's métsnek szolgált. Ezenkívül egy setét szegletben egy bádog-fazekat vettünk észre, nem különben egy vizes-korsót és egy darab fekete kenyeret.'

'Mentelli Úr, mondta barátom minekutánna személyemet megesmértette vólna vé-le, Mentelli Úr épen úgy beszéll anglusúl mint te vagy én, noha talán kettónken kívül soha se látott anglust.' – Ez igaz is vólt. Én vélem nagy könnyűséggel beszéllt, igen válogatott kifejezésekkel, minden Francia idiotismus nélkül, 's a' mi legtsudállatosabbnak látszott semmi idegen accentussal. Ez a' különös ember egyenlően beszéll deák, német, régi s új görög, tót, arabs, sanscrit, persa, olasz, magyar és francia nyelveken, 's a' többi esmért nyelveket is nagyobb részint érti. A' Sinai nyelvet is tanúlta, 's mintegy három ezer jeleit esméri; legjártasabb pedig a matematikai tudományokban és a statistikában. – Ő az életnek minden gyönyörüségeit a' tanulásra való vágyásának felszentelte. – Minden héten egy leczkét szokott adni a' Mathesisből 's azért három frankot kap. Ezen a' pénzen megveszi az egész hétre való élelmét, mely két kenyérből, és egynehány földi almából áll.¹² 'Hogy ha, ugymond, minden nap fris kenyeret vennék, sokkal többet eltudnék költeni; a' kemény kenyeret azért szeretem, mert nehezen lehet megemészteni'. Egy, kétszer a' hétben bádog-fazekában két vagy három földi-almát főz magának a' méts' lángjánál, 's már azt is Luxusnak tartja. – Egy vastag flanel ruha vólt rajta. Télen a' ládájában hálál [sic!], nyáron tsak a' kar-székében. Illyen nyomorúlt élet-mód és a' sok éjtszakázás legkissebbet sem árt egészségének; az ábrázatja vidám, szinte fris és egészséges, képvonásai nyílt-szívűségre mutatnak, teste épen nem sovány. Hosszú haja a' vállra letsüng, barna szakállá valami méltó-ságot ád ábrázatjának, melly a' régiség¹³ karaktereire emlékeztet. Girodet festőmü-helyében gyakran model-nek szolgált 's így is szerzett magának valamit. Azt kérdezém, hogy meg nem únja-e élete' módját? ő azt felelte hogy épen nem, hogy már húsz esztendőttől fogva így él, hogy az életnek örömei igen kívánatosak ugyan, de minthogy azoknak megszerzése végett kéntelen lett vólna a' drága időt az unal-mas letzke-adásra fordítani, inkább tsak így akarná tanulását folytatni, mellyre

¹² földi alma – krumpli

¹³ Anne-Louis Girodet-Trioson de Roussy festőről első „műtermemben”, a pesti Operaház csillár-padlásán olvastam először, Delacroix naplójában. Mandelli életrajzának festő-modellkedést illető passzusai mellé állítható e művész egy naplóbejegyzése 1823–24 teléről, abból az esztendőből, mikor Mandelli és Nodier az Arsenal épületébe költöztek: „Festőink el vannak ragadtatva attól a gondolattól, hogy zsebükben a kész, eszményi szép, amelyet híveik és barátaik elé tárhatnak. Ha egyiptomi fejet eszményien akarnak ábrázolni, arra törekednek, hogy Antinous profiljához hasonlítson. Azután azt mondják: »Minden lehető megtettünk, s ha javításaink ellenére még sem lett szebb, azért már a szeszélyes természet a felelős, a tömpe orr, a vastag ajkak, ezek a megenged-hetetlen vonások.« Mulatságosan példázzák ezt az elvet a fejek Girodet képein; ezek az átkozott horgas orrok és pisze orrok, ahogyan a természet készíti őket, egyszerűen kétségbeejtik a derék festőt. Csak nem festheti olyannak, amilyen a valóságban?» (E. Delacroix Naplója (Szemelvények), Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1963. Faludi János fordítását sajtó alá rendezte Vásárhelyi Miklós). Delacroix ki nem állhatta a David-tanítvány Girodet hideg, szürkés árnyalatú festményeit. A napóleoni korban pedig ez eléggé hódított Európa-szerte, többek közt Füssli és William Blake képei ilyen árnyalatúak, Byronnak például igen tetszett az ilyesmi. Girodet nem csak festett – többek közt Osszián képét –, sok illusztrációt is készített klasszikus szerzők műveihez, és a klasszicista divatnak megfelelően Moschus-, Szapphó-, Anakreon- és Catullus-imitációkat is írt, és egy hat cantóból álló verset *le Peintre* címen. Am a sok éjszakai munkától elgyengülve, épp Delaroiix idézett bejegyzésének évében, 1824-ben meghalt. Delacroix nagy híve, Charles Baudelaire is sokszor említi művészeti írásaiban Girodet-t.

még most sem talál elegendő időt, ámbátor ugyan az egész napot és a' fél étzakát a' tudományoknak szenteli. Egyébiránt épen nem tartja magát szerentsétlennek.'

'Igy tehát koránt sem a' különösség' affektálása vitte őtet ezen kemény regulájú életre; ő tsak tudományos kintseket akar egymásra halmozni, azoknak szaporításában talál mulatságot; a' fősvény ember példájára, aki minden nyugalmát 's az egész életét a' pénznek feláldozza.'

'Azt beszéllte nekem, hogy Angliát kivéven, Európának minden tartományait gyalog öszvejárta; – hogy a' Francia Akadémiának némelly tagjai legjobb baráti, 's hogy mind a' mellett is, hogy ruhája olly rossz állapotban van, ők épen nem áttallják karon fogva vele sétálni, 's társaságokban is szívesen látják. – Ez ugyan például szolgálhatna aristocraticus Universitásainknak, 's a' sok dandy (hetyke, tsetsebets) Professorainknak, kik oly szép számmal vagynak Angliában. Nálunk a' ruha szükséges a' tudomány ékesítésére; Angliában megvetik a' tálentomot ha rongyosan jár.'

A szegény Mentelli egy kis históriát beszéllt, melly talán ide fog illeni: 'Minapában, úgymond, egynéhány barátim mindenféle ruhát küldöttek ajándékba. – Egy kétszer magamra vevém, de minthogy az új könyvet még inkább szerettem, mint az új ruhát, tsak hamar arra szántam volt magamat, hogy az ajándékozott portékát eladom, 's az árán egynéhány könyvet veszek, melly után már régen sopánkodtam. – Magamra vévén tehát régi köntösömet az új ruhát egy zsbvásá-roshoz vittem, a' ki, minekutánna a' finom portékát nyomorult öltözetemmel öszvehasználtotta vólna, nekem esett 's mint tolvajt a' Policiánál bevádolt. Igy árestomba jöttem 's ott ültem egy egész hétig holmi kóborlók között, minthogy balgatag tselekedetem miatt szégyenlettem barátaimat szomorú állapotom felől tudósítani. – De végtére észrevévén, hogy az időmet így elvesztegetem, tsak ugyan pennát fogtam, – 's esmerőseim tüstént szabadítottak ki. – Hogy ha egy különös tömlöztben tanulásomat szabadon folytathattam volna, azt olly könnyen el nem hagytam volna. Igen alkalmas helynek tartom; az ember ott ingyen él, 's minden idejét a' tanulásra szánhatja.'

Az én barátom Mentelli Urat néha ebédre hívta, de az illyen vendéglésnek rendszerint veszedelmes következései valának az ő egészségére nézve; egy pohár bortól forró-hidegbe esett.

Angliát igen kívánta látni, – 'jól tudván, úgymond, hogy ott drága az élet, száz ötven Frankot akarok reá szálni erre az útra, 's az ottan való mulatásomra.' – Én akaratom ellen is nevetésre fakadtam, bizonyossá tévén őtet a' felől, hogy Angliában ennyi pénzzel beérni teljes lehetetlenség. – 'Én (úgymond a' Philosophus) a' proportióhoz képest ezen summának harmadrészével az egész Continest bejártam. Tudom hogy Angliában az eleség igen drága; – nekem tsak kenyér kell, meg víz; – éjtszaka, ha mezőn vagyok, holmi sövény mellett is elhállok, a' városokban pedig és a' falukon a' templom' ajtajához fekszem'. – Úgy de, mondék én, Angliában legnagyobb bűnnek tartatik ám az, ha az embernek pénze nintsen. A' ki szegény, az szükségképen bűnös is; – törvényeink tsak a' vagyont őltalmazzák, nem pedig a' szegénységet. – Ha valami fának árnyékában fog hálni, majd akkor költik fel, mikor a' tömlöztbe viszik. A' béke' birája úgy bánik az Úrral mint valami kóborlóval vagy egy Contrabandistával. Ha az Úr megmondja, hogy ki légyen, ő a' rongyos ruhájára fog mutatni, 's azzal okvetetlenül be fogja bizonyítani, hogy az Úr hazudott. Ki tudja végre talán valami kemény büntetés is fogja érni gondatlan lépéseért. Én esmérek egynéhány birákat a' Provinciában, a' kik az Urat nagy hirtelen a' pellengerbe vetik tsupán tsak azért, mert felső ruhája nem ér tíz vagy tizenkét guineát. – Mikor az Úr Angliába megy, vigyen magával gazdag ruhabeli készü-

letet, és ne morogjon ha mindent, a' mire szüksége lehet, öt vagy hatszorosan fog fizetni.

Ez az intés nem maradt siker nélkül; Mentelli egészen lemondott ideális planumáról. – Későbbben is gyakran láttam ötöt Párisban való mulatásomban. Arra kért, hogy egy Sanscrit munkát szerezzek meg neki Londonban; fájdalمامra ott meg nem kaphattam.

Minthogy nagy dialectikával bir, sokszor igen rendkívül való állításokat felhoz, 's eszét avval mutatja. – Magaviselete szelíd és elragadó, hosszú-szakálla 's esze és méltóságos ábrázata azokra a' képekre emlékeztetnek, mellyeket Titian a' maga idejebéli emberekről készített vala. – Mind a' mellett, hogy az embereket és a' társaságot szereti, még is egész életét, 's minden örömeit a' tanuláshoz való hajlandóságának szenteli. Talán soha nem élt egy ember is a' ki a' tudományokat illy enthusiasmmal imádta volna, minden haszonkeresés és minden kérkedés nélkül. Ötöt a' tudományok' tárházának lehetne nevezni. Ő a földmérő, természet-vi'sgáló, nyelv-tudó; ő mindent olvasott, mindent tud. Kérdezze meg valaki, hogy a' régi vagy újabb írók mint ítélték légyen ilyen vagy amollyan tárgy felől? azonnal elmondja saját nyelveken 's tulajdon kifejezéseikkel mindent azt, a' mit a' külömbkülömbféle nemzetből való Prosaicusok vagy vers szerzők ezen dologról írtanak. 'S így Mentellire valóban reá illik Pic de la Mirandole' mondása: ő beszéllhet de omni rescibili'.¹⁴ – Tudományának roppant elterjedése pedig annál nagyobb bámulást okoz, ha azt meggondoljuk, hogy neki semmi nevelése nem vólt, hogy ő minden tsak magától tanulta."

[Tessedik Ferenc ennyit idéz a *Revue-Britannique*-ből, ezután írja le saját tapasztalatait, melyek így az olvasottaknak mintegy ellenőrzései.]

Ezen kis értekezésnek olvasása még inkább serkentett az új Diogenes' kinyomozására, 's végre, sok terhes futkározás után, (mert Párisban akárkire is könnyebb reá akadni, mint az illyen Philosophusra) tsak ugyan reá találtam. Már jó időtől fogva az Arsenalban lakik, hol a Bibliothékát szabadon használhatja. Ezt az engedelmet és a' szabad lakást a' Ministerium' protectiójának köszönheti. Az Arsenalban lévő Portás egy keskeny, kis ajtóhoz vezetett, a' ház' garaditsa alatt. 'Ime, úgymond, itt a' szobája'. – Én ott inkább fa-kamrát kerestem volna mint ember-lakást. Az ajtón semmi kilints; kopogásomra semmi felelet. 'Tessék megnyitni az ajtót'! – mondék francziául jó hangosan: – semmi vállasz. – Azomban a' szobában valami zörgést hallottam mintha valaki rakosgatna. Egynehány minuta után megnyílt az ajtó vagy egy arasznyira. Egy sápadt ábrázat nézett ki felém, hosszú, barna szakállal, borzas hajjal, félénk tekintettel: – 'Botsánatot kérek, mondék francziául, hogy látogatásommal alkalmatlankodom, azt hallottam, hogy az Úr magyar; igen kívántam Párisban egy hazámfiára akadni'. A' komor kép egy kitsint meg vidult. Örvendek rajta, úgymond hasonlóképen francziául, hogy magyart láthatok nállam. – Azután német nyelven kérdém, hogy beszéll-e jól németül? – Igen is beszéllek, viszonzá ő

¹⁴ Giovanni Pico della Mirandola e mondását: *de omni re scibili, azaz minden tudhatókról*, Voltaire, meglehetősen tompasággal, gúnyos toldalékkal látta el – *et quibusdam aliis – és egyéb dolgokról*. Igazi szellemidzés itt a drága, örökké betiltott Pico megjelenése, ő, a világ egyik legfinomabb és okosabb embere, aki harminc évet élt, a vége felé elégette műveit és szerzetesnek akart állni. Nem csoda, hogy az Oxfordban Ruskin *Modern Painters*-ét olvasó Walter Pater is szeretettel írt róla, és éppen Heinrich Heine *Die Götter im Exilj*-ét hosszan idézve. (*Pico della Mirandola*, *Forthnightly Review*, 1870. október, magyarul: Pater Walter, *A Renaissance*, Révai Kiadás, Budapest, 1923. Fordította Sebestyén Károly, 57–82. *Pico della Mirandola*).

ugyan azon a nyelven. – Hát magyarul tud-e az Úr? kérdém magyarul. 'Már nem tudok' volt a felelet törött magyar accentussal. (Az Anglus útazó nem sajdíthatta, hogy egy valaki a' ki magyar-országban született, magyarul ne tudjon. Látszik, hogy még nem volt nálunk). Ekkor beléptem a' szobába, mellynek szélessége alig ha mér három lépést, hossza talán ötöt. Az ablak mellett a' földön, 's egy kis asztalka körül mint egy nyóltzvan vagy száz darab könyv volt egymásra halmozva ; egy Persa Lexicon ki volt nyitva. Az asztalkán egy jegyző kő-tábla feküdt, hátúl egy rossz szék állott hát-támasz nélkül. Egy kevés szalmát láttam a' földön három deszkával besántzolva, 's egynéhány barna ronggyal betakarva. Sok Kóldús jobb ágyon hál. A' falon függő deszkán egy két fekete kenyeret láttam, mellyek közül egy meg volt szegve, de 'a mint látszott tsak foggal vagy körömmel, nem késsel. A' szegletben egy vizes korsó állott. – Földimnek testén nem volt egyéb egy ótska, szürke katona kaputnál, veres hajtókéra, a' lábán fa-paputs, a' minót Franciaországban a' falusi nép szokta hordani. – Diogenes Úr a' falhoz támaszkodott, kezét hátra tévén mint valaki a' ki zürzavarban van; magam vagy két lépésre állottam tőlle a' szoba' közepén. Ülésről nem lehetett szó, mert az a' rossz szék talán egyes embernek is kevés lett volna.

(...)

Ime! egy új Diogenes. – Az ő látása különös érzést gerjesztett bennem. – Ki lehet ez, a' ki annyit tud 's annyit elfelejtett; – a' ki a' roppant Párisban, a' világnak legnyughatatlanabb pontján, húsz esztendőttől fogva, tsak nem olly magányosságban él mint egy Anachoréta Théba' pusztájin? – a' ki Eget, földet a' tudományokért oda engedí, 's a' drágán szerzett kintsnek semmi hasznát nem veszi?

Van elég példa arra, hogy a' fejnek megsértése által némelly emberek az elmúlt dolgokról egészen elfelejtkeznek. A' házról való leesés, mellyről a' beszélgetésünkben szó volt, talán hasonló dolgot okozott? – Avagy tsak titkolni akar valamit? az elmúlt dolgokat a' feledékenység fátyolával kívánna betakarni?

Eszembe jut, hogy mintegy nyóltz esztendő előtt egy Mandel nevű Zsidó tanulótt esmértem Po'sonyban; – a' Philosophus talán atyafia lehet? de neki épen semmi zsidó accentusa nintsen, 's azt talán lehetetlen volna eltitkolni legalább német beszédjében. – Korára nézve lehet vagy negyven öt esztendő. Tessedik Ferencz"

Szinnyi József, a zseniális szótárszerkesztő – maga is nyelvész – a következőket írta Mandelli Dávidról a 19-20. század fordulóján:¹⁵

„Mandelli Dávid, a »magyar Diogenes«, különc tudós, (családi neve Mandel volt), szül. 1780. körül Pozsonyban zsidó szülőktől; 12 éves korában szülei Rajkára (Mosonm.) küldték, hogy a szülői házban szerzett talmud-tudományban az ottani rabbitól bővebb ismereteket szerezzen; innét 1799-ben Prágába, 1880-ban¹⁶ Berlinbe ment; bölcseleti s theologiai tanulmányok, de különösen a nyelvek tanulására adta magát; már itt kezdte különczködő életét, szemöldökeit leborotváltatta s a középkori tudósok visszavonult rideg életét utánozta, burgonya volt egyedüli eledele. 1805-ben Offenbachban tartózkodott, hol nevelői állást foglalt el és a szerzett pénz-

¹⁵ *Magyar írók Élete és Munkái*, Budapest, 1902. VIII. kötet

¹⁶ Nyilván 1800-ban. Egy Prágát járt rabbinövendék életéhez szépen illik egy ilyen időutazós nyomdahliba. Szerény személyem is boldog lenne a tudattal, hogy halála után még vagy száz esztendeig utazgatni fog, majd visszatér fiatalkorába.

zen Párisba ment az ottani egyetem látogatására. Ez időtől fogva életéről mitsem tudunk; 1827-ben Tessedik hazánkfia fedezte fel Párisban; szülei holtak hitték. Ekkor már a világ legnagyobb nyelvtudósának vallották, még Mezzofantinál¹⁷ is több nyelvet beszélt; az európai nyelveken kívül jártas volt a keletiekben is; kedvenc tárgya volt azonban a latin, görög, zsidó, arab és a perzsa nyelv. A menyiségtanban is kiváló tudósnak bizonyult. A bölcseletben is oly jártas volt, hogy Plato munkáit könyv nélkül tudta, abból tudós környezetében szélteben idézett. Életmódjában a cynikus Diogenest választotta mintaképének, zsibvásáron vett ruhában járt és hosszú szakált viselt; a tudományos munkáival szerzett pénzen pedig könyveket vett. Főtt ételt soha sem evett, gyakran növénynyel és gyökerekkel táplálkozott.¹⁸ Házi butora egy durván faragott karosszék, zsámoly, asztal, szalmazsákkal borított deszkából és kis szekrényből állott, melyben könyveit tartotta; tentatartója törött üvegből, lámpása szintén egy töredék üvegdarabból állott; papiroskimelésből palyatáblán végezte matematikai feladványait. Rendkívüli életmódja miatt gyakran a rendőrséggel is meggyűlt a baja; egyszer tömlöcbe zárták; ezzel sem sokat törődött, miután könyveit magával vihette. 154 frank volt évi jövedelme; ebből megtakarított 400 frankon egy ritka kéziratot vett. Egy ideig magánleczkéket adott a matematikából és az arab nyelvből; azonban ezzel is csakhamar fölhagyott. 1822-ben a francia kormány 1800 frank évi fizetés mellett megbízta őt egy bibliographiai munkával, mely a keleti nyelvű könyvek címzeinek leírásából és azoknak az illető tudományszakokba való beosztásából állott. Ezen

¹⁷ Giuseppe Caspar Mezzofanti olasz nyelvtudós élete kész arab rege: a bolognai egyetemen tanult, később ugyanott az arab nyelvet tanította, 1833-tól a vatikáni könyvtár „első őre”, mai kifejezéssel igazgatója, néhány év múlva pedig kardinális lett. *Állítólag* 58 nyelven beszélt, többek közt, *állítólag*, magyarul – tagja is volt akadémiánknak. Nyelvünk egyik tanulságos dokumentumában, *A Pesti Hirlap nyelvőre* című, Kosztolányi által szerkesztett könyvecskében – hol József Attila Horger Antal ura is minicikkeket írt – feltűnik e talján tudós: „Mezzofanti (1774–1849) a világ legnagyobb nyelvcsodája (élete végén állítólag 103 nyelven tudott), megtanult magyarul is, 1817-ben magyar nyelven üdvözölte József nádort olaszországi utjában, de kárba vesztette a fáradsága, mert a nagyszámú kísérletben csak egy ember beszélt magyarul. Hagyatékában két kis magyar verset is találtak. Így álmodta meg régi foliánsok között »Vörösmartyt dallamos orkánjaival és égig zengő szenvedélyével, így jósolt Petőfiről, Aranyról és így látta meg a magyar nyelv végtelen, soha meg nem szakadó útját«: »Tudja, – mondotta Frankl Ágoston cseh költőnek – melyik nyelvet tartom az olasz és a görög után, minden más nyelv előtt, leginkább dallamosnak és a verselés szempontjából leginkább fejlődésre képesnek? A magyart. Ismerem néhány új költőjüket, néhány versüket, melyek a dallamosságukkal meglepnek. Ügyeljen, ebben a nemzetben egyszerre csak fel fog tűndökölni egy költői lángész és a nézetemet igazolni fogja. A magyarok, úgy látszik, még nem is tudják, micsoda kincs lakozik a nyelvükben.«” i. m. 48. E könyvecské *Bőségszaru* című fejezetében Kosztolányi Milton és Shakespeare szókészletéről is említést tesz, és Littré nagy francia szótárával hasonlítja össze büszkén a magyar Czuczor–Fogarasi szótár szókincsét.

¹⁸ Platón és a vegetarizmus így szerepelnek Shelley életében is, éppen ezekben az évtizedekben. A felvilágosodott filozófusok Rousseau óta tartózkodtak a húsevéstől, részben hogy ezzel is kimutassák különbözőségüket a húszabáló főuraktól. A kamasz Shelley egyik filozófus példaképe, William Godwin is vegetárius volt, de ő főleg egészségügyi okokból – asztmája ellen javasolták e kúrát. Ő könyvet is írt a témáról, veje, Shelley pedig hosszú jegyzetet *Mab Királynő* című versének egy passzusához. Ebben idézi John Newton *Defence of Vegetable Regimen* című könyvét, mely szerint Prométheuszt azért büntették az istenek, mert lehozta az égből a tüzet, hogy az emberek meg tudják sütni az állatok húsát, a húsevés pedig – szerinte – szifilisz okoz, továbbá a Zodiákus jegyei egy régi, vegetárius szimbolikát hordoznak. E könyvben Shelley is saját étkezési szokásainak igazolására talált, attól kezdve fanatikus vegetárius lett, kenyérmorzsalékot hordozott a zsebében, és néha egész nap csak azt ette.

munkájával azonban nagy szorgalma s ismeretei mellett egy hónap alatt elkészült, havi fizetését felvette s állását elhagyta. Hálából egy kis szobát bocsátottak rendelkezésére. 1836. decz. 22. Párisban, midőn a Szajnából vizet merített, az egyensúlyt elvesztette és a vízbe fult. – Hátrahagyott irományai nehezen fejthetők meg, mint-hogy a különbféle nyelvek zavarából állanak. Több francia tudós (különösen Nodier) emlékbeszédet szentelt neki. (Temps 1837. 1. szám). – Nevét Mandely, Mandl, Manteli, Menteli és Mentellinek is írták.”

*

Csúcsív Démon és Elzevir Ördög (Charles Nodier, Victor Hugo és a dzsinnek)

Charles Nodier Mandelli Dávid fölött mondott emlékbeszédéről tudhatunk, Szinnyi József is említi. Fiatalabb kortársa, Sainte-Beuve¹⁹ szerint Nodier 1780-ban született – tán épp abban az esztendőben, mint Mandelli, a pozsonyi magyar zsidó, akiről a sír fölött megemlékezett.

Besançon²⁰ forradalmi polgármesterének – egyben rendőrfőnökének – fia volt Nodier, édesapjáról általában megjegyzik, inkább csak a jakobinusok elnyomó gépezetében akart részt venni, nem volt különösebben meggyőződéses alkat. Fia is belevetette magát az aktuális rendszerváltás gyönyöreibe, már tizenkét évesen (!) a helyi jakobinus klub tagja lett, később Strasbourgban Elzász jakobinus kormányzójánál a »terrorista« Euloge Schneidernél lakott, majd Charles Pichegru titkára lett.

Nodier a szülővárosában, Besançonban tanult, majd a város könyvtárosa lett, később egy támogatója segítségével Laibach könyvtárosává nevezték ki, 1811-ben pedig »tetraglot« folyóiratot jelentetett meg *Le Télégraphe Illyrien* címen, francia, német, olasz és szlovén nyelven Laibachban. E város nem más, mint Ljubljana, a régi Osztrák–Magyar Monarchia Illíria tartományának, illetve az illír királyságnak nagyvárosa a mai Szlovéniában.²¹ 1811-től egy ottani folyóiratot is ő szerkesztett néhány esztendeig.

Mandellihez hasonlóan tehát Nodier-nak is meglehetősen köze volt a nyelvészethez, ráadásul egyúttal szótárszerző is volt: 1823-ban megjelent *Dictionnaire Universel de la Langue Française* című kétkötetes nagy szótára Littré idejéig az egyik legkomolyabb francia értelmezőszótár volt. Nem csoda, hogy vonzódott a poliglott mesefigurához, az élő Platónhoz, „a magyar Diogeneshez”.

Ahogy Napóleon egyre több hatalmat gyűjtögetett, első konzul lett, Nodier egyre inkább az ellenzékbe, a fiatal republikánusok közé került. Csakhogy Nodier így lassan az ellenzék másik részének, a királypártiaknak is akaratlan harcostársa lett. A rendszerváltáskor ez mindenesetre sokat segített, de az is lehet, hogy földijének, a vén összeesküvőknek köszönhette, hogy egykori jakobinus klubtagsága és börtönviseltsége ellenére 1823-

¹⁹ Charles Augustine Sainte-Beuve (1804–1869) tagja volt a fiatal francia romantikusok baráti körének, ő írta meg – az öngyilkos, bristoli kölyökköltő Chattertonhoz hasonlóan – egy képzeletbeli, fiatalon meghalt költő, Joseph Delorme verseit és elmélkedéseit.

²⁰ Besançon nagyon régi város, a római korban *Vesontio*, manapság már van egy *Nodier* nevezetű utcája is.

²¹ A szlovén–francia kapcsolatok másik kiemelkedő alakja, Kopitár évre pontosan Nodier kortársa volt. A krajnai szláv nyelv tudósa is 1780-ban született, – nem mellékesen – bécsi cenzor volt, és szintén udvari könyvtárnok. 1814-ben Párizsba utazott, hogy a franciák által elrabolt kéziratokat visszaszerezze. Az ő híres grammatikája éppen Laibachban jelent meg 1808-ban, tehát Nodier, a szlavista poliglott nyilván ismerte. 1844-ben halt meg, épp, mint Nodier.

ban simán kinevezték a frissen alapított Bibliothéque de l' Arsenal²² könyvtárosának, mely állásában húsz esztendeig meg is maradt.

Nodier irodalmi munkássága sokban hasonlít Haufféhoz, nemcsak a német romantika nagy ismerője volt, de maga is szellemekről, lidércekről, kísértetekről írt meséket. Félig tudományos, félig szépirodalmi stílusát a múlt században például De Quincey-éhez hasonlították.²³ Lefordította a *Faustot* is (amely munkába körülbelül akkortájt Shelley is belekezdett). Nagy hatást gyakorolt a romantikusokra: Lamartine, Alfred de Vigny, Victor Hugo látogatták könyvtárbeli lakásán tartott összejöveteleit, melyekről az idősebb Dumas is írt emlékirataiban. Alfred de Musset és a fent idézett Charles Augustin Sainte-Beuve is sokat köszönhetett neki. Ennek megfelelően ő az egyik főszereplője Victor Hugo emlékiratainak:

„Nodier is, én is, mindketten kutató természetűek voltunk. Amikor együtt utaztunk, s ilyesmire sor került néhányszor, ő könyvek után kutatott, én pedig ódon házak után; ő egy lapszélekkel ellátott *Cymbalum Mundi* példányon lelkesült föl, én egy málladozó kapuzaton. Kölcsönösen egy-egy ördögnevet adtunk egymásnak. Nodier azt mondta:

– *Az ön testében Csúcsító démon lakozik.*

– *Az önében pedig Elzevir ördög – válaszoltam neki.*”²⁴

Tökéletes lehetett ez a megjegyzés, ugyanis a viktoriánus skót meseíró, antropológus Andrew Lang, Stevenson jóbarátja is éppen ilyen összefüggésben említi meg Charles Nodier-t, *Books and Bookmen* című kötetének *Elzevir*-fejezetében:

„E gyönyörűséges kicsi könyv első kiadása, a maga két piros betűs passzusával mégis oly kívánatos dolog, hogy míg ezt birtokolhatja, maga Charles Nodier sem akarna ezen kívül egyéb más »Virgilt«”.²⁵

Részben Nodier hatása érződik Hugo húszas években kiadott balladáin is – Hugo egyszerre dzsinnekről kezdett mesélni. Nodier 1820-ban írt egy *Vámpír* című melodramát is, ez igen sikeres volt, Dumas-t és Hugót is hasonló darabok gyártására ösztönözte. A téma korabeli népszerűségét jelzi, hogy kissé korábban Lord Byron különös ifjú orvosbarátja, William Polidori is írt *Vámpír* című novellát – igaz, Byron nevén.²⁶ Nodier egyéb rémtörténeteket is alkotott – ópiummámorban – lidércnyomásról és vámpírokról. Felnevezett magára a rettentő Sade márkira is:

²² Az Arsenal Könyvtárát a forradalmi időszakítás szerint az „V. esztendő Floréal 9-én” – azaz 1797. április 28-án – alapították egy dekrétummal Paulmy márkijának és Artois grófjának könyvtáraiból. A 19. század folyamán Charles Nodier mellett még José-Maria de Heredia volt e könyvtár vezetője. Az Arsenalt 1934-ben a Bibliothéque Nationale-ba olvasztották.

²³ Erre a *Mélanges tirés d'une Petite Bibliothéque* című írása a legjobb példa, mely először 1829-ben jelent meg.

²⁴ Victor Hugo, *Ezt láttam*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1969. Fordította Berényi Pál és Lontay László, 8. E sorok írója e helyütt joggal elsápadt, hiszen élete több évtizedét töltötte ilyen-olyan ablak- és kapuívék fényképezésével, ugyanezen évtizedek másik oldalát pedig ha nem is mindig Elzevirek, de jó könyvek között, e jóserejű sorokat olvasva méltán elgondolkozhatott tehát a testében lakozó ördögsokaság fölött.

²⁵ Andrew Lang, *Books and Bookmen*, new impression, 1913, Longmans.

²⁶ Ez egyúttal a lord életének egyik legdühítőbb élménye is lehetett, ugyanis a nagy Goethe e röpké rémséget – Polidori elmeművét – nevezte a lord legjobbjának.

„Charles Nodier, a később híressé vált meseíró, aki akkor még vidéki fiatalember volt, kiadott egy Napóleont gúnyoló verses röpiratot, és amint Párizsba jött, nyomban börtönbe csukták, ugyancsak a Sainte-Pélagie-ba. Ő éppen szemtanúja lehetett annak, mikor Sade-ot elvitték. Így ír erről emlékirataiban: »Először csak egy hájtómeget láttam, mely olyan nehézkesen mozgott, hogy lehetetlen volt annak a finomságnak és eleganciának a nyomát felfedezni benne, mely modorában megmutakozott. Fáradt szemében azonban még mindig volt fény és szépség, mely időnként feltámadt, mint a haldokló parázs szikrája.«²⁷

Entomológus – azaz bogarász –, meseíró, filológus, bibliográfus és szótáríró volt – kelleme összeállítás. 1833-ban az Akadémia tagjának is megválasztották, s bármilyen jakobinus volt is fiatalkorában, ekkorra a királypárthoz sodródott, olyan közel, hogy 1843-ban még egy Becsületrend is a kabátjára akadt.

A francia romantikus nemzedék túlélte az angolt, Nodier 1844-ben halt meg – mint a *Vatek kalifa* írója, Beckford²⁸ –, népszerű, sokak által olvasott szerző volt, emlékbeszédet írt róla Prosper Mérimée is – Stendhal, Turgenyev és Puskin barátja.²⁹ Kortársa, az ördögi Paul Féval – kinek a *Púpos* című történelmi kalandregénye gyerekkorom kedves ijedelme volt – különös kis szösszenetet írt róla *Charles Nodier első szerelme* címen. Neve – stílszerűen – még az *Ezeregyéjszaka* angol szakirodalmában is előkerül: a viktoriánus Richard F. Burton – sokat szidott, „pornografikus” – *Ezeregyéjszaka*-fordításának *Terminal essay*-jében ekként említi őt – „Charles Nodier (...) a maga módján géniusz.” (E dicséret fényét a repülő szőnyeg magasságába emeli, hogy Burton Madame Tussaud londoni panoptikumában is szerepel, burnuszban és terítővel a fején, mint álarab. Az angol *Ezeregyéjszaka*-fordító csak álöltözetben vegyülhetett feltűnés és agyonverés nélkül a mekkai zarándokok közé.)

*

Nodier, a bogár- és könyvgyűjtő francia könyvtáros éppen saját ellentétét támogatta Mandelli Dávidunk személyében, aki legkevésbé volt gyűjtő. Mandelli ugyanis – alkatilag s filozófiájából eredően – nem tartott saját könyvtárat, beérte egy ládával és mások könyvtárának használatával. Nodier úr viszont őt is befogadta a könyvtárba, így valóban támogatta, de ezzel mintegy begyűjtötte és egyből katalogizálta is. Kényelmes dolog volt ez:

²⁷ F. Scott Fitzgerald egyetemi barátja, későbbi kiadója, Edmund Wilson, a manapság már klasszikus amerikai kritikus írta e sorokat *Az élet jelei* című könyvének *Dokumentumok Marquis de Sade-ról* című cikkében. (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1969. Fordította: Szilágyi Tibor, Zrubeczky György)

²⁸ E Mandelli–Nodier-dolgozat elején Wilhelm Hauff *Gólyakalifa* című meseregényét idéztem. Élete főművét – *Vathek, conte arabe* – (magyarul: *Vatek kalifa története*) című keleti rémregényét – a zseniális műgyűjtő külön, William Beckford franciául írta meg. Egyik kiadását Stéphane Mallarmé rendezte sajtó alá. E könyvet nevezték Byron bibliájának. Beckford életrajzát lásd *A madárfészek-árus* című kötetemben.

²⁹ Prosper Mérimée (1803–1870) Nodier arsenal-beli fiatal irodalmár-körének – például Hugónak – volt kortársa, és Mandellihez s Nodier-hoz hasonlóan életének fontos része volt nyelvek iránti érdeklődése: tudott angolul, spanyolul, olaszul, görögül, németül, kissé cigány nyelven, arabul, baszkul, katalánul. Mint műemlékfelügyelő, Franciaország régi épületeivel foglalkozott, a brit irodalom szerelmese volt: 1824–25-ben a skót Macpherson részben kitalált *Ossziánját* fordította francia nyelvre, nem csoda, hogy később ő maga is egy soha nem létezett spanyol író névében jelentetett meg színdarabokat, a *Théâtre de Clara Gazul comédienne espagnole*-t. Nodier-hoz hasonlóan fontos szerepet játszott életében a délszláv nyelv is: *Guzla* című művét egy „illyr népköltés-gyűjtemény” fordításaként jelentette meg. (Az emlékbeszéd mellett könyvben is kiadta egy írását Nodier-ról: *Portrait historiques et littéraires* 1874.)

Mandellivel egy olyan könyvet fogadott a könyvtárába Nodier, aki egyből a polcát is magával hozta, ráadásul katalogizálta a többi könyveket. Ez aztán az előnyös támogatás. Nodier – mondhatjuk – a könyvészek gyűjtője is volt, és nem is titokban. Akkor is, amikor a fiatal írókat maga köré gyűjtötte. Egy polnyi ifjú, lelkes, francia romantikust. Persze, mivel entomológus is volt, úgy is fogalmazhatunk, begyűjtötte a könyvmolyokat, és finom, speciálisan e célra készített tűkre tűzte őket, mint egy bogarász.

*

A magyar romantikusok és a ládalakó hagyatéka

Nos, ez az ember, Charles Nodier írt Mandelli Dávidról emlékbeszédet. Ennek egy részlete pedig – szerencsére – magyarul is megjelent. Gyönyörű fordítását nem más, mint Szemere Bertalan közölte *Utazás Külföldön* című remek könyve³⁰ első kötetében, 1840-ben:

„Páris, December’ 25kén, 1836.

Kétségkívül emlékezel Mentelire, a párisi magyar diogenesre, kivel Tessedik ismerkedete meg bennünket franczországi utazásában. Közrészvéttel fogadtatván rajza a saját jellemű személyről, mit ő kezdett én bevégezem; de ha ő anya volt ki ránk nézve szülte Mentelit, naplóm Sir mely a halottat foglalja magában. Halld róla magát Nodier Károlyt, egyikét korunk legjelesb íróinak:

‘April’ havában, 1824ben, az Arsenal, e vén épület, három uj lakót kapott: St. Martine-t a föliratok s művészetek academiájának tagát, ki ide kormányzóul küldeték, és engem’, ez emlékirat’ szerzőjét, mint könyvtárnokot. A harmadik volt egy tudós magyar, Menteli nevü, kinek a felsőség az épület’ legszerényebb zugában engede fődélt. E három ember közül már csak magam élek, ha azon szenvedő állapotot miben synylódom, életnek mondhatni. Menteli, kinek történeti ismerettára mindig készen s nyitva állt, engem’ kétségkívül Spartiate Othryadashoz fogott volna hasonlítani, ki társait csak azért élte tul, hogy őket földbe takarítsa.³¹

Menteli’ multja egy megfejthetlen titok vala, mert hasztalan leendett volna minden ipar számtalan nyelvből összezavart bő de összefüggetlen s töredékes beszédében bizonyosságot keresni. Ugyhogy csak azt is nehéz volna megmondani, ha jogtudós volt e vagy katona avagy pap? Mit bizonynyal állithatni az, hogy ember soha nem nyert teljeseb és sokfélébb oktatást, vagy inkább soha ember az első oktatás’ hiányát nem pótolta ki roppantabb s kitartóbb munkával. Ő ismerte mind azon nyelveket, miknek a tudósok csak nevét ismerik, és dicsekvék mint Postel Vilmos,³² az ő prototypusa, hogy Európának akárhol kimutatott pontjárul megin-

³⁰ Szemere Bertalan e művének egy másik passzusában az idegenek helyzetéről ír London városában, főként a lengyel emigránsok szomorú sorsáról. Lásd *A madárfészekárus* című kötetem Joseph Conradot illető fejezetét.

³¹ A spártai Othryadas történetét Hérodotosz írta meg. 300 spártainak kellett megküzdenie a csatamezőn 300 argoszival Thyreia városának birtoklásáért. Majdnem mindenki odaveszett, csupán Othryadas és két argoszi maradt életben, azok hazafutottak a győzelem hírével, a spártai ellenben a csataterén maradt, összeszedte a halottak fegyvereit és eltemette halott társait.

³² Több szempontból is érdekes és találó megjegyzés a kabbalista Guillaume Postel (vagy Postell) említése. Ez a 16. századi, normandiai nyelvzseni rendkívüli módon ismerte a keleti nyelveket, főleg a hébert, Párizsban a keleti nyelvek professzora is volt. (Midőn meglátogatta Loyolai Ignácot, érthetően nem is nagyon értettek egyet.) Postel szemei előtt az isteni akarat héber betűkkel jelent meg a mennybolton: a csillagokat összekötő képzelt vonalak óhéber szövegeket alkottak az égen. Velencében személyesen találkozott a női Krisztussal, Johannával, a női

dulván, Chináig tolmács nélkül elmehet. Azonban a tót, arab, zsidó, görög, latin volt különös és megszokott nyelve, s ez utolsó állítással nem mondunk róla sokat, mert a francztul oly különböző e nyelvek' olvadékából készített ő magának egy saját nyelvet, melyen irt s melyen beszélt.³³ S ennek oka nem ott feküdt, mintha különösen a franczban nem találta volna a kellő szót, hanem eszméinek, nézeteinek rendkívüli rohama, hozá járulván articulatioinak hihetetlen folyósága, nem engedék bevárnia a szükséges szót, fejében hatvanat lelvén készen azon egy dolog' kifejezésére. Csak ha észrevév hogy meg nem értetett, synonymonai kyrielljének kimerítése után egy másodperczig szünetet tartta, és közönséges lefordítását odaveté megdöbbszent hallgatóinak, e rövid hozzáadással; 'a mint ti beszéltek, ti mások.'

Tizenhárom év előtt azon szerencsés gondolatra jövének, Mentelit egy oly munkára használni, minek elvégzésére csak ő volt képes, más senki sem. Rá bízták egy roppant könyvtárban meghatározni nyelvét s tárgyát valamennyi kéziratoknak, mik a mi tudósaink' mindentudóságán felül voltak, és ezen fontos munka' díja 1800 franc volt. Egy rövid hónap alatt minden nyelv megnevezve, minden cím lefordítva s minden könyv illető osztályába helyezve lön. Menteli fölvev hódiját s többé nem jelent meg. 'És helyed?' mondták neki. 'Nekem már nincs helyem, válaszola, – miután a munka el van végezve.' Ekkor mintegy hálaul adák neki az említett kamrácskát a' hajdani Sullypalotában.

S Menteli nem kívánt többet. Évenkint 154 franc kamatot huzott, melyel ő, ugy hitte, nagy gazdagságot folytat. Néha én magam is láttam zavarban pénze miatt, tartván balesettől s igyekezőv azt biztos kézbe adhatni. Néhány hónap óta pedig halála előtt a gazdagság' minden nyugtalanságai kinozták, rettegett a tolvajoktól.

Ez utóbbi körülmények magyarázatot várnak, mire csak azoknak nincs szükségök, kik látták Mentelit s életmódját ismerték. Mind azon tanulmányok között, mik munkás életét elfoglalák, oly mélyen egyikbe sem hatott, mint a régi philosophok' iratiba. Kivált Plato volt oraculum; könyv nélkül tudta s minden beszédébe bevegíté. Ő szinte felelt volna Plato' nevében, mint Pythagoras Euphorbuséban, s valóban a természet mindent tön, hogy támadjon benne ezen philosophi betestülés' eszméje, mit hinni magam is hajlám, mert véletlen soha nem teremtett szembetünőbb hasonlóságot annál, mely volt Plato és Menteli között. De nem Plato' életét választá példányul, hanem Diogenesét, s a könyvtár körüliek nem is nevezték őt másképen.

Ruházata állt egy avult katonaöltönyből, min nem látszék hogy valaha új volt volna, s egy pár fapapucsból. Borzos és vastag szakála azon dunaparti pórok' képét adta neki, mire Auévre és Lafontaine' rajzaiban ismerünk. Élélme azon maradék kenyér volt mit a katona laktanyák' kapuiban árulnak, mihez járult a nagy napokon bizonyos gyökér, nyers zöltség, mert tüzet ő ugy sem használt, mint az eredeti ember nem. Butorát tette egy fakarszék, egy fa és bőrládácska mikben könyveit s iratait elzárógathatá, de ugy hiszem, ide jöttekor e fényüzési czikkeket már kamrájában találta, mi fölmenté egyebet venni mint írószert s két agyagkorsót. De el ne feledjük a nagy vászonzsákot, melyel minden két hétben élélmét vásárolni ment s mi neki étektáru szolgálta. S im ez tökéletes összeírás a fiscus' számára, ki

---

megváltóval. Mindebben persze van egy jó adag tipikus, korabeli különösség, de Postel kitalálta az egyesült Európát is (!), és annak ellenére, hogy francia hegemonia alatt gondolta el a világkormányt, támogatta őt a német császár is. Kedélyes cikket közöl Postelről Jean-Baptiste Ladvocat abbénak, a Sorbonne héberprofesszorának *Dictionnaire historique portatif* című, 1752-ben megjelent életrajzi lexikona.

³³ A filozófusok nyelve, a Wit-spell, illetve Comenius univerzális nyelve jut eszünkbe, lásd *A madárfészeképus* erről szóló rövid fejezetét.

örökli vagyonát. E szerint könnyen képzelhetni Menteli' nagy gazdagságát, ropant takarékait, mik mellett néhány év előtt azon állapotba tette magát, hogy egy becses kéziratot 400 francon szerzett meg.

Talán kérdik, nem lehetett e nevezetes ember' sorsán javítani? és én bátran felelem: nem: Egy kemény tében fát küldtünk neki s el nem fogadta. Minden ily nemű ajánlás jellemének bántása volt. Utolsó hónapjában beszéltem neki a lehetőségéről, számára egy kis nyugpénzt eszközölni s mosolyogva válaszolt: 'De hát minek? az is sok a mi van.' Menteli a maga csodálatra méltó életében valósítá mind azt, mit a bölcsek álmodtak. Mint ezek, ő nem elégedék meg csak teoriáját vizsgálni a bölcseségnek, hanem azt az életbe is áltvitte. Szükségeit megszorítván oly szabad lön mint ember lehet e földön, és boldog volt mert szabad volt.

Azonban czélt értünk számára egy kis szobácskát elkészíttetni, tisztábbat, jobbat, egészségesbet azon lyuknál, miben annyi éveket élt, és minthogy a kormány' e kedvezését nem taszítá vissza, tudván hogy tisztességes munkáiért ezzel neki tartoznak: uj lakát valóságos gyermeki örömmel foglalta el. Nyolcz nap óta lakott benne.

A mult csütörtökön, december' 22én, délután Menteli kimegy két korszójával, azt szokása szerint a Szajna' vizébül megtölteni. A folyam még is áradásban volt. Lassan juta el a philosoph a Louvier-sziget' végére azon oldalon, mely a Marie-hidra néz, egy kissé alul a czövekeken. Megtölti egyik korszaját s leteszi a partra; azután másikat meríti a vízbe. Hihető, kihuzni nem vala könnyü, mert Menteli vénült s életmódja sem volt erőadó. Mondatik hogy ekkor baljával egy sajkához támaszkodék, mit a folyam a Grévehez vert s nem volt megkötve. Különös elszóródás egy tudósban, ki egész életén keresztül a staticával s dynamicával foglalkodék, s ki e kettőben vivhatott volna Archimedesdel. Első illetésre a sajka elfordult s a szerencsétlen eltűnt a habokban. A parti munkások lármat ütöttek; néhány sajkások ott eveztek el, de vagy nem hallák vagy nem akarák hallani. Egy óranegyed mulva jött egy, ki próbálta megmenteni, de csak mint tete met huzták ki. Ezen emberek könnyen vigasztalták magukat, mert hiszen ez csak az arsenali vad volt; ők nem tudták, hogy az arsenali vad egy volt a század' legemlékezetesb emberei közül.

Menteli 50ede körül volt. Sok iratot hagyott maga után, de emlékéből e nagy embernek nem marad egyéb e bucsusoroknál. Hogy hasznát vehetnők iratainak, olvasni kellene tudni, és hogy olvashatnók, találni kellene ki nem található többé, – egy más Mentelit.'

Toldalékul két észrevételt adok e sorokhoz, egyik mi szerint később az arsenalbeliektől ugy értesítettém, hogy teste a Szajnában hasztalanul keresteték, mert meg nem találtatott; másik, hogy mig én Párisban mulatok, vagyonairól s iratairól a pecsét le nem vétetik, s így azokat hiában vágyok látni s megszerezni."

*

A Szemere Bertalan útikönyvében említett korábbi magyar útikönyv – *Tessedik Ferencz' Utazása Franciaország' déli részeiben* – 1831-ben jelent meg Pesten, Trattner és Károlyi' könyvnyomtató intézetében. Trattner, majd Károlyi voltak a *Tudományos Gyűjtemény* című havilap kiadói is, így értelemszerűen szerzőjüknek, Tessediknek útikönyvéről is a lap szerkesztője írt ismertetést – Vörösmarty Mihály.³⁴ Írásában Tessedik Mentelli-cikkét is határozottan kiemelte, mely annak idején folyóiratukban jelent meg.³⁵

³⁴ Vörösmarty Mihály 1827-től 1831-ig volt e lap szerkesztője.

³⁵ „a 204. 's következő lapokon pedig olvashatni: 'Egy tudós magyar' élete Párisban' a' mit minden

Szeretettel emlékezem itt Vörösmarty fiatalkori barátjára, Fábíán Gáborra is. Ő a romantikus nemzedékkel egy időben, 1795-ben született, Pozsonyban, Pápán és Pesten tanult, és jogot végzett, mint Vörösmarty Mihály. Mandellihez hasonlóan zsidó származású volt, imádta is a keletet, ő fordította magyarra Hafiz verseit. Nem sokkal Hauff művei előtt, 1824-ben jelent meg Petrózai Trattner Mátvás betűivel e karcsú kötet: *Hafiz Persa Költő Divánjából Gházalák 's Töredékek*. Kellemes zenéjű versek sokasága, könnyed kézzel, erőlködés nélkül fordítva. Többek közt ezzel és 1833-ban megjelent *Osszián*-fordításának három kis kötetével³⁶ is hatott barátjára, Vörösmarty Mihályra. Méltán. Ha már a romantikus meseírókat, Hauffot és Nodier-t említettem, érdemes tudni, hogy Vörösmarty volt az 1830-as években – szintén Trattnernál – megjelent magyar *Ezer egy éjszaka*-sorozat³⁷ szerkesztője, s ő maga is lefordított sok mesét – a tenyérszövegek előlapján ilyenkor V. M. monogram szerepel.

Mandelli életrajzírója, Vörösmarty recenziójának alanya, Tessedik Ferenc 1800-ban, Vörösmartyval egy esztendőben született, 1822-ben fejezte be jogi tanulmányait, Pesten ügyvédnek csapott föl, majd Gróf Apponyi Antalnak, az osztrák császár nápolyi, londoni, s párizsi követének titkára lett. A gróf társaságában utazta be Európát, ezen útiélményeit örökítette meg említett könyvében. Egy második kis vidéki Julien Sorel a fényes párizsi de La Mole palotában. Csak szerencsésebb: itthon előbb az udvari kamaránál titkár, majd akadémiai levelező tag lett.

Az is megragadhatta Mandelli életrajzában, hogy a különös tudós éppen pozsonyi származású volt, ugyanis ő maga és édesapja, Tessedik Sámuel evangélikus lelkész is sokáig élt, tanult és dolgozott abban a városban, apja éppen azokban az években, 1780 körül, amikor Mandel Dávid született.

Sok évvel ezelőtt olvastam először a párizsi magyar Diogenészről. Megragadott különös életének s költői halálának története. Egy ember, aki kívülről tudta Platón összes műveit, és a művészeti akadémián róla rajzolták a klasszikus fejtanulmányokat, mert „megszólalásig hasonlított” Platónhoz. Hát a megszólalás után is. El kellene utazni Párizs városába – gondoltam –, felkutatni Girodet mester festőműhelyének régi rajzait, azok közül is a Platón-portrékat, és ekkor megpillanthatnánk Mandelli Dávid arcképet. Át kellene nézni Girodet tanítványainak műveit is – többek között Jean Baptiste Aubry-Lecomte, Francois Delorme, Achilles Devéria és Nicholas Robert-Fleury festményeinek arcait, nem beszélve a litográfiákról –, e festők közt ugyanis több remek kőrajzoló akadt, hisz az 1820-as évek éppen a litográfia első nagy korszaka volt.

A keleti nyelvekben való rendkívüli jártasságának köszönhetően Mandelli igen rövid idő alatt rendezte a párizsi Bibliothèque Nationale összerabolt keleti anyagát, és a tekintélyes honoráriumból mindössze két kéziratot vásárolt. Egy ekkora tudású ember, aki, nyilván meggondoltan, hatalmas összeget költött el néhány papír- vagy pergamenlapra egy pillanat alatt. Ebben is Platónhoz hasonlított: „Feljegyezték, hogy Platónnak, a filozó-

---

esetre közlendőnek tartanánk, ha a 'T. Gyűjtemény' olvasói már 1827. XI. füzetből nem ösmernék." (*Vörösmarty' Minden Munkái*. kiadák barátai Bajza J. és Schedel Ferencz. Tizedik kötet. Pesten. Kilián György' tulajdona. 1848.)

³⁶ *Ossian' Énekei*. Az eredeti gael mértéken fordította Fábíán Gábor. Budán, 1833. A Királyi Egyetem' Betűivel. 3 kötet (Ossziánról festett képet az e cikk elején említett francia festő, Delacroix kortársa, Girodet is, kinek akadémiai műtermében Mandelli Dávid volt az egyik modell klasszikus fejek ábrázolásához).

³⁷ *Ezer egy éjszaka*. Arab regék. Pesten, 1829-1834, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi I. tulajdona, Úri Útsza 612. [18 füzet]. György Lajos *A magyar regény előzményei* című tanulmányában, 1941-ben azt írja, a teljes sorozat egyetlen magyar közgyűjteményben sem található meg, a füzeteket Vörösmarty, Zádor (Stettner) György, Szalay László és egy érdekes, igen szegény sorban élő író, Lencsés (József) Antal fordították, neveiket monogramok jelölik.

fusnak igen csekély vagyona volt, mégis a Püthagorasz-hívő Philolaosz három könyvéért tízezer denárt adott. Ezt az összeget állítólag barátja, a szürakuszai Diön adta neki ajándékba” – írja Aulus Gellius.³⁸

Kikérte-e már valaki Mandelli Dávid kéziratcsomóját a könyvtár kéziratárából? – hiszen nyilván a paksamétában van az a két kézirat is. A szövegek között, melyeket Nodier nem értett, Szemere Bertalan pedig hiába próbált megszerezni. Mi áll a lapokon?

*

Regényírók vagy regényhősök legyünk?

Éveken át gyűjtöttem az adatokat e történet főbb szereplőiről, Mandelli Dávidról és az emlékbeszédét író Charles Nodier-ről. Kezdtém átlátni, történetük jobb megértéséhez mely kortársaikat kell még megismernem – Nodier esetében ez eléggé az én választásomon, elképzelésemén múltott, életéről oly sok adat maradt fenn, annyi érdekes ismerőse volt, hogy ezek útvesztőjében akármerre elindulva új és új utakra bukkanhattam.

Mandelli esetében maradt az az egy-két életrajz, melyek apró eltérésekkel majdnem ugyanazt írják le. Egy remete élete három nézőpontból: ötvenesztendős korában, halála után és később, egy újságcikkek alapján összeállított lexikoncikkben. Ennyi.

Az egyik ember karrierjének ívét végigkövethettem, támogatóinak sorát elég jól megismerhettem, politikai nézeteinek alakulását magamban megmagyarázhattam, megindokolhattam, irodalmi alkotásainak témáiból épp úgy képet rajzolhattam róla magamnak, mint kortársainak, barátainak róla alkotott véleményeiből.

A másik ember mozdulatlanul ült továbbra is, nem szólt egy szót se, csak mosolygott. Azon, hogy nekem kell kitalálni, mire gondol. Azt hiszem, lassan, sok év múltán kezd valami derengeni.

Érdekes utat jártam be Mandelli és Nodier nyomában az évek során. Ki-ki végigvezetett egy pár olyan útvonalon, amit nélkülük sosem ismertem volna meg, éppen ilyen összeállításban különösen sosem. Lassan eláraszt a jó érzés, hogy az út egy szakaszának végén járok. Most, hogy összehordtam magamnak hetet-havat ezekről a régi emberekről, világuk néhány része már közelebbi ismerősömmé vált. Megpihenhetek és átgondolhatom, tulajdonképpen mit tartok e két emberről és a kapcsolatukról.

Gyerekkoromtól érdekelnek a párhuzamos életrajzok. Ez magánszerencse. Mondjuk, véletlen. Persze, ezek az életrajzok, amik engem foglalkoztattak ez elmúlt évtizedben, nem párhuzamosak, hanem inkább egy szövet szálaihoz hasonlítanak. Legyen a hasonlat a jó öreg tweed. Neki semmi köze a brit folyamhoz, ikerszálakból szőtt szövetet jelent, etimológiailag inkább a *twins*, az *ikrek* e szó eredete. Az égbolton ők a *Gemini*, a hajósokat fentről irányító ikerszálak, *Castor* és *Pollux*. Tehát több egybeszótt különböző színű szál. Az elcsépelet hasonlalt: egyik ember a másik életén áthúzódo színes szál. Ezeknek a szöveteknek a valódi színe érdekelt. Összehordtam hát az említett hetet-havat, és vártam a csodát, hogy egyszer csak megérzek valamit e két ember egykori kapcsolatából.

Mit tudtam hát meg Mandelli Dávidról és mit Charles Nodier-ről? Először is, manapság komolyan elgondolkodom azon, hogy mennyire hirtelen és gonoszul aggatnak valakire jelzőket a többi emberek. Mandellire örökké azt mondják: különönc. Szerintük tehát inkább éppen olyannak kellett volna lennie, mint korának többi bogarász tudósa. Akiket aztán unalmas viktoriánusoknak vagy poros, elavult akadémikusoknak lehetett skatulyázni, úgy, ahogy voltak, tömegesen. Mandelli és Nodier kora, legalábbis Angliában és Franciaországban, már nagyon modern idő volt. Hatalmas paloták magasodtak a kivilá-

³⁸ Aulus Gellius, *Attikai éjszakák*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968. Fordította Muraközy Gyula, 57.

gított sugárutak mellett, ezerféle gépelyek pöfögtek, zakatoltak a füstokádó gyárakban. A politika egészen közeli elődje volt a mai gusztustalan színhátéknak – a bécsi kongresszus sok hatása még napjainkban is működő politikai erő, és nem csak a főként ott és akkor kialakított mai protokollra gondolok. Nem sok generáció választ el bennünket egymástól. A kontinens tudományos fejlődése évszázadok óta töretlenül haladt előre, a boldog atomkor felé. Az irodalomtörténet, a sajtó évszázados hagyományok alapján rutinosan zakatolt. Mandelli-szerű emberek legfeljebb Charles Dickens vagy Victor Hugo regényeiben léteztek, ott népszerűek is voltak, maguk a koronás fők is érzékenyültek sorsukon. Mandelli Dávid azonban igen különös döntést hozott, kezébe vette sorsa irányítását. Eldöntötte, milyen viszonyt gondol megfelelőnek olvasmányai, életelvei és életének gyakorlata között. Úgy döntött, nem folytatja azt az életharcot, amelynek egyik legjellegzetesebb francia képviselője akkortájt éppen Charles Nodier úr volt.

Ám Mandelli nem vonult ki a világból, mint Thoreau *Walden* című regényének rokon-szenves, bár kissé álszentre írt hőse, ő ott maradt a civilizáció kezeügyében, lényében-lényegében mégis érinthetetlenebbül, mint egy keleti istenkirály. Nem tudom, melyik volt életének az a pillanata, amikor egyszerre megállította az időt. Távolról sem lehetetlen, hogy nagyon is jól tudta, ezentúl akármennyit tanul és dolgozik, csakis a különöckök közt kaphat helyet az emberiség könyveiben. Azok, akik az életharcot folytatták, nem szívesen jegyezték fel aényt, hogy létezik más lehetőség is. Hogy a kapu mindig nyitva áll. Hogy ők is használhatnák akármikor. Hogy valaki már kilépett rajta. De nem hallgathatták el, mivel nem vonult el, hanem ott ült az orruk előtt egy centre. Csodájára jártak hát. Az is tanulságos, miként adták kézzől kézre a különböző nációk zszurnalisztái, utazói. Kiderül, hogy egész csinos útiélménnyé válhatunk. Ez nem is rossz. Már ha valakinek kötélidegei vannak. Úgy látszik, Mandelli idegeivel jót tettek azok a földi almák. Meg a laktanyából kapott előző napi kenyér. Nem menekült el, hagyta magát megérinteni, megismerni, megbámulni, munkát is vállalt, hisz megismerték, sejtették, mit tud – akákit nem bíznak meg a francia nemzeti könyvtár keleti anyagának rendezésével. Ezen érdemes komolyan eltöprengeni. Hogy mitől bíztak benne ennyire. Mindenesetre hittek benne, és nem csalódtak. És ami az egyik legszebb a történetben – amiben van még igen sok szép dolog –, hálásnak bizonyultak, sőt, mi több, úrnak: ha valaki egy hónap alatt elrendezi és szakokba osztályozza egy hatalmas könyvtár zavaros keleti anyagát, mely munkát egy évre taksáltunk, akkor azért az egy hónapi munkáért is adjuk neki oda az egyévi aranyat. Nem semmi. Mandelli meg mosolygott és átvette, aztán el is költötte, ahogy kell. Vett egy-két pergamenlapot, és már másnap reggel ismét a rongyos szegények örök sorában csoszogott-toporgott a laktanya előtt.

– Jöjjetek földi almák, jöjjetek kőkemény, fekete sercnik, emésztés rágós őrangyalai. Most egy darab ideig vígan emészttek és olvasgatók.

Attól a pillanattól fogva Mandelli Dávid csakis azzal foglalkozott, és éppen úgy, amivel és ahogy kedve tartotta. Ezzel azonban nem ártott senkinek, mert a lehető legkisebb mértékben használta fel a pénzüket.

Nodier Arsenal könyvtárbeli igazgatói lakására, mintegy a beérkezett győztestől tanulni, ellensz a tapasztalatokat, eljártak az ifjú, törekvő romantikusok, ha már ezt a kifejezést használtam, az életharc újoncai. Mesés korszak volt, a fura Andersen is meglátogatta a társaság tagjait.³⁹ Miközben regényhősökről és napi politikáról csacsogtak, meglátogatták-e a tőlük pár méternyire, egy viskóban lakó, élő regényhóst? Victor Hugo, Sainte-Beuve, Charles de Vigny, Lamartine, Alfred de Musset. Nők és politika és rémregények. Gondolom, nem rendeztek csoportos kirándulást a szalonból a bódéba.

³⁹ Elég sokat utazgatott a meseíró, járt Párizsban, Charles Nodier Arsenal könyvtárbeli lakásában, pár héten át Londonban Dickens Károlynál lakott – annak (utólag) őszinte sajnálatára –, egy Dunai gőzhajóról pedig megcsodálta „Budának hófehér akropoliszát” is Gellért hegyén.

Mandelli Dávid, bátran feltételezhetem, ha akart volna, nyugodtan kiadhatott volna könyveket. Lehet, hogy nem volt regényíró alkat. Viszont, hogy nem volt romantikus, azt azért nem mondanám. Mikor döntésre jutott, azt suttoghatta maga elé – *Mutabor* –, majd szemükbe nézve hozzátette – Nektek, másoknak, ez azt jelenti – *Átváltozom*.

„Átváltoztam, mint soha még.
Egyszerűen: az lettem, ami voltam.
Önmagammá alakultam. Most
már vagyok, mert tudom:
lenni, nem hasonlítani akarok.

Ruhám, mint a bibliaiaknak,
teveszőr, bőrv derekamon,
derekam körül. Tekintetem
tapadó, eleségem pedig sáska
és erdei méz. – Újrateremteni
lettem állatot és embert. Újrateremni a magot.
A levegőt és a semmit.
Élőt, élettelelt. Világot a világtalanoknak.

– Fölszámolni a káoszt.
(Látni tanítani.) Fájjon a teremő,
és fájjanak a teremtmények. A sorban
elsorvadó manófajok. A fölösleges
jelzők és hasonlatok. Csöndben
visszaváltozom azzá, ami vagyok.
– Azt sem tudom, kinek,
nemhogy tudnám, minek vagyok.”

(Sziveri János: *Átváltozások*, részlet)

*

Menteli Hongrois D – 465

2014 telén kétszer meghaltam. Feltámasztottak, megszereltek, összeraktak – kiborg lettem. 2015-ben sikerült barátaimat fellelkesíteni, és kisebb expedíció körvonalazódott a párizsi Bibliothèque Nationale felderítésére: belajstromozták-e Mandelli hagyatékát, és ha meglelik, mit rejt a csodálatos csomag? 2016 folyamán nem történt sok, a franciák nem hittek az egészben, és azzal takaróztak, hogy akkoriban még nem vezettek beszerzési jegyzékeket. Pár hónap elfolyt megint, ekkor, 2017 elején meglepő fordulat történt, valamelyik könyvtáros egy különös halotti maszkra lelt a raktárban. Gipsz fejtörédék ez, csupán egy régi arc öntvénye, szoborszerűen, talpazaton. Szerencsére szöveget is írtak alá: „Menteli Hongrois”. A név alatt pedig egy szám, D – 465 szerepel, feljebb meg egy elmosódott dátum – ezt jó lenne közelebből látni.

A sorszám D betűjéből már viszonylag könnyen azonosították a halotti maszk öntőjét, hiszen „D” Pierre-Marie Alexandre Dumoutier, kora nevezetessége volt, az egyik leghíresebb francia *frenológus-cranológus* – koponyaszakértő, Dumont D’Urville legfontosabb kutatásainak résztvevője, vele vitorlázott egzotikus expedícióira is, és például a maorik arcáról is készített gipszöntvényeket, melyek a párizsi *Musée De L’Homme*-ban ma is látha-

tók. A tetovált maorik gipszarca alatt pedig éppen ilyen, csak nyilván korábbi sorszámok szerepelnek: D – 136. Dumoutier-t megszállottan érdekelték a különféle népek fejének arcának jellegzetességei. Ebből viszont érdekes következtetés adódik, talán egyáltalán nem mellékes megjegyzés Menteli neve alatt sem a nemzeti hovatartozás jelölése, *Hongrois*. Lehet, hogy ő volt egzotikus népünk első képviselője, akivel a nagy francia frenológus találkozott, ezért számára Mandelli volt a jellegzetes magyar. „Menteli D – 465 Hongrois.”

T I L M A N N L A H M E

A MANN CSALÁD

részlet

A Mann család kormányzása nem könnyű feladat. Ebben az évben még nehezebb, mint máskor, és az erős, határozott Katia Mann, aki 58 éves lett a nyáron, teherbírásának határán jár. Egyfelől az érzékeny, teljes mértékben munkásságára koncentráló Thomas Mann szükségletei, aki semmilyen gyakorlati kérdésben nem nyújt neki segítséget, és ha felesége távollétében állít be a kifutófiú a kitisztított öltönyökkel, kénytelen elküldeni őt, mert nem tudja, hol található pénz a házban; másfelől a sok gyerek a számtalan problémájával és követelésével; ráadásul még a Zürichben élő öreg anyjával járó gondok, akinek a leveleiben zavarodottságra utaló jelek mutatkoznak; végül a kaliforniai környezet megszokása, ami Katia Mann-nak nehezebbre esik, és nem utolsósorban a házépítkezés. Augusztusi látogatásuk alkalmával Meyerék! még egyszer előadták azokat az érveiket, amelyek szerint az aktuális

---

Tilmann Lahme eddig nagyrészt publikálatlan levelek és naplók felhasználásával készült könyve, amely 2015-ben a frankfurti S. Fischer kiadónál jelent meg, magyarul pedig az Európa Könyvkiadó fogja kiadni, Thomas Mann családjának történetét dolgozza fel 1922-től 2002-ig, az utolsó gyermek haláláig. Thomas Mann-nak hat gyermeke született feleségétől, a dúsgazdag és köztiszteletben álló müncheni családból származó Katia Pringsheimtől. 1905-ben házasodtak össze, és még ebben az évben megszületett első gyermekük, Erika. Egy év múlva követte őt Klaus Mann, a későbbi író, majd 1909-ben Golo (Angelus Gottfried Thomas) Mann, akiből neves történész lett. Utána, 1910-ben újabb leány született, Monika Mann, majd hosszabb szünet után, 1918-ben megint leány, Elisabeth, végül 1919-ben Michael. Lahme a szülőkével együtt voltaképp nyolc párhuzamos életrajzot szerkeszt egybe: kronologikus rendben előrehaladva, bőségesen idézve az ismeretlen dokumentumokból, mintegy a szereplők saját szemszögéből évenként sorra veszi, kivel mikor mi történt. Módszere szigorúan tárgyias: nem kommentálja, értelmezi a tényeket és forrásokat, hanem csak beszélteti őket. Magának Thomas Mann-nak az ismertnek vélt, sokszor feldolgozott élettörténete is számos új és meglepő adalékkal gazdagodik, de igazán a hat gyermek külön-külön, valamint egymásra és a szülőkre vonatkoztatott története bizonyul elképesztően érdekesnek és rémesnek. Kínos, aggályos, nevetséges részleteikkel együtt végeredményben tragikusnak. Hat,